

Xaime Toxo

O invisible ten sombra

Con certeza posuímos imaxes importadas de historias que escoitamos. Anacos de narracións que alguén nos foi relatando ao longo dun transcurso de décadas de ambientes ou escenas que non acadamos a presenciar, mais que descritas ducias de veces colonizaron algún dos nosos recordos coa sensación primixenia de que estivemos presentes cando aconteceron. Intuímos que, dalgún xeito, fomos testemuñas diso e os pormenores do sucedido foron apousentándose en nós como un confuso neboento. Trátase dunha falsificación da memoria persoal, esas horas e circunstancias existiron, outros as viviron e nolas transmitiron, mais non formaron parte da nosa experiencia sensible, non chegaron a transformarse en acontecemento propio.

Manteñen, iso si, a impresión inesquecible de episodio indeleble e recreámoslos coa forza arrebatada das palabras con que nos chegaron, e conseguiron facernos protagonistas do invisible grazas ao poder que aniña na ficción, por moi bretemosa que esta sexa. Poderíamos afirmar que esas historias posúen a forma do pasado transmitido e tantas veces reelaborado que se transformou a un tempo en lenda, presenza e memoria. A reelaboración da vida, a forza da imaxinación.

Tiven unha aboa que mantivo aberta durante anos unha tenda de tecidos no baixo dunha casa que daba ao porto de Bueu, enfronte do primeiro surtidor de gasóleo para aos barcos de motor que andaban á baixura. Ao pé dos bidóns que servían para

transportar o combustible do surtidor aos buques aínda sobrevivía un resto de areal onde nos bañabamos, entre o peirao vello de Massó e o que chamabamos o “muelle de pedra”. Seguramente nunca presenciei o desembarco nese peirao das mulleres que, procedentes da illa de Ons, acudían ao mercado; algunhas gobernando a súa dorna. Mulleres vestidas enteiramente de negro e a cabeza cuberta permanentemente por un pano. Entraban na tenda a elixir as teas bordadas e demorábanse chascando entre os dedos a textura das pétalas dos bordados, floriñas vermellas, azuis ou amarelas. Non estiven alí, non me correspondeu axexar os intres dun ritual que se repetía coa cadencia do cambio de estación. Non estiven alí, mais escoiteino relatar as veces necesarias para que o barullo das voces dese acontecemento resoasen en min como un eco recuperado de moitos anos atrás e que eu fose o meniño que se agachaba detrás do mostrador cando as enloitadas atravesaban unha porta que me defendía do exterior descoñecido.

O tempo actúa como o remuíño que devora o que se arreda. Os primeiros escenarios do real vanse esfarelando a modo, desaparecendo do decorado neboento dos recordos. Hai uns días, unha amiga da infancia receba aínda con preocupación do que para ela supoñía, cando era unha meniña, ir ao lance de pexegos e mazás nunha finca do Ramal de Soliño, na actualidade Matilde Bares. Maceiras e pexegueiros que florecían nunhas veigas hoxe ocupadas por edificios alicerzados sobre a memoria dunha xeración.

Manifestaba que aquela audacia prohibida deixoulle ao longo de toda a vida unha impresión permanente de atrevemento, ousadía e contención a un tempo. A falcatruada probablemente duraría uns minutos, sen embargo, no seu maxín, o episodio alóngase nunha tensión eterna de culpa e temeridade sen límites. Son as herdanzas que nos acompañan dunha nenez remota. Nesa xeira mítica da infancia confundimos as aprendizaxes e os desvelos a medida que as evidencias van adquirindo forma e logran aportarnos emocións que nos constitúen para sempre.

Debido aos anos que teño, ultimamente acódeme ao caletre un conto infantil co que nos durmían, entretían ou acougaban. Trataba dun merlo e unha raposa. O carnívoro renarte achegábase esfameado á pola onde o paxaro construíra un niño e mendigaba unha esmola: un merliño. Intentábao cunha frase: “Merlo, bota un merliño abaixo”, que se repetía varias veces no desenrolo da trama do relato, e que agora, ao recordala, decátome que funcionaba como o esconxuro segredo dunha era onde a fantasía e as sombras que proxectaba había que mesturalas para que a realidade adquirise tinxes de certeza.

Por que unha raposa famenta e esmoleira non podía falar cunha merla sabia? Sen dúbida, para o rapaciño que eu era daquela, esa conversa entre animais tivera lugar na mesma árbore á que gabeara para rapinar un niño e roubar os ovos. Con aquela acción vandálica, fora o culpable de poñer fin á idade mítica. Cando as quimeras desaparecen, o lugar baleiro que deixan comeza a ocupalo a memoria.

Cando a memoria ten máis anos dos que pode soportar, convértese en Historia. Aconteceume iso sen agardalo ao toparme cunha foto anónima e descoñecida dun grupo de rillotes enfrontándose desafiantes e oufanos ao obxectivo dunha cámara fotográfica alá polos anos 1963 ou 1964.

Quen son? Cara onde van ou veñen? Por que elixiron ese lugar para posar? Pasaron tantos anos e a copia é dunha calidade tan esvaecida que nunha primeira ollada son incapaz de recoñecerme. Formo parte desa cuadrilla? A conclusión que tiro é que sen dúbida son un deles. Eu estaba alí no intre no que se fixo o retrato, son un dos actores e os recordos, como unha enxurrada, rachan os diques do tempo e acoden a alimentar o meu pasmo e fan medrar o asombro que sinto.

Póñolle nome aos que están á miña beira, curmán Victor, o meu veciño Carlos á esquerda, outro deles é un irmán meu, Ramón. Son incapaz de nome-

ar aos cinco restantes. Estamos enfronte da tenda desaparecida da Cotrola, a carón do recheo do porto. Nesa época estase a finalizar a construción do “muelle novo”. Sen ser conscientes, estamos presenciando o segundo grande cambio da fachada litoral de Bueu.

O primeiro producírase na altura da década dos anos vinte do século pasado co novo urbanismo que impuxeran as modernas factorías conserveiras, levantáronse diques e recheos de protección contra as marusías, constrúese a lonxa e o mercado. Nesa incipiente revolución industrial dos anos vinte e trinta, Bueu transitou do feudalismo a unha episódica modernidade que había de esnaquizarse coa guerra que se aveciñaba. Na fotografía, á dereita e detrás dos cativos, pódese albiscaar unha parte da

construción que utilizaron como almacén de material, guindastres e garda vehículos das obras do peirao. Permaneceu en pé durante anos e cando foi abandonado e, antes do seu derrube, a rapazada utilizouno como forte defensivo nas liortas entre as gavelas dos barrios. Lémbrome alpeirado nalgunha das súas paredes guindando pedras contra os do Outeiro ou a Canceliña.

Nese escenario do real nós, o grupo da imaxe, armados de paos, arcos e espadas, imos ou regresamos dun deses enfrontamentos, e ficamos inmortalizados no remanso dunha aventura hoxe insólita. Conxelados para sempre no disparo dunha instan-

tánea que crea arqueoloxía, case coma se fóssemos un grupo de masais.

Pasaron máis de cincuenta anos desa foto, nunca a tivera diante ata hai uns meses. Se cobro do fío deses acontecementos sei que os do Outeiro e a Graña pelexaban contra os de Loureiro e a

Carrasqueira. Sei que cada barrio tiña

o seu forte ou recanto que os rapaces convertiamos en espazo indómito. O noso era a vella conserveira do puntal de Pescadoira e os da Banda do Río reinaban nas ruínas da salga do Can do Penedo. Sei que iso existiu, que andabamos con tiracoios nos petos dos pantalóns a pedradas e paos, agachándonos detrás das gamelas, que iamos a mesma escola na capela vella, que xogabamos revoltos ao fútbol e ás bolas. Como alustre dun lóstrego que viaxa polo tempo, ese mundo extinto cobrou luz e forma, fíxose realidade a través dun neboeiro que se espaxou debido á forza da miña ollada, estudando o documento gráfico dese grupo humano que representa unha época e os seus estigmas.

Estou nesa foto do mesmo xeito que puideron non estar. Daría o mesmo. Todos os que teñen a miña

OS GALIOS

idade fomos meniños nunha vila mariñeira da que permanecen algúns edificios, as fotografías, a memoria e o labor magnífico das persoas que traballan na investigación, a conservación e a custodia da nosa historia. A vila que habitei de neno tiña botes polbeiros, dornas, gamelas, aparellos a encascar e secar, rillotes a facer rodar aros de ferro, patelas e padiolas apoiadas contra os muros das casas e o son agudo das chifres das conserveiras marcando os ritmos da supervivencia: hoxe hai peixe, hoxe non o hai. Foi a que me tocou vivir a min.

Cando este inverno pasado fun ver na Cidade da Cultura de Compostela a exposición do fotógrafo José Suárez, *Uns ollos vivos que pensan*, diante dos retratos dos anos trinta de mariñeiros de Bueu concluí que estaba contemplando un deses intres que, aínda que invisibles, deitan luz sobre as sombras.

A sombra do Bueu en mutación agónica que vivín na miña nenez amosase pola contra nas fotos de

Suárez cun esplendor épico. As persoas retratadas contaxian o alento da esperanza, estaban inaugurando unha transformación, coas fábricas a producir, os buques de motor ancheando os caladoiros ata as rutas oceánicas, as grandes artes de pesca secaban nas estacadas e nos areas para asombrar coas súas formas os ollos de Maruxa Mallo. A mirada preñada de elexías das fotos de Suárez amosan autenticidade, fortaleza e esperanza na forxa dun futuro que os homes e mulleres de Bueu albiscaban prometedor e, sobre todo, deles e de ninguén máis. Un futuro que non tardaría en serlles arrebatado e dobregado.

Non se volverían a facer fotos como esas. As esmorecentes dos anos posteriores, como a dos meniños que regresan dunha contenda estéril, conteñen o estigma fatídico dos anos dunha posguerra interminable, a pegada indeleble do desconsolo e a orfandade.

Bueu, abril, 2016.

"Mariñeiros" de José Suárez 1936